

LITERATURA

Déjà vu? Aneb kritická recenze: The World Development Report 2009: Reshaping Economic Geography. World Bank, Washington DC, 2009, 383 s. ISBN 978-0-8213-7607-9.

Recenze obvykle vznikají buď za účelem doporučení dotyčné práce dalším čtenářům, nebo naopak ve snaze další dopady této práce omezit. Recenze na World Development Report 2009 (dále WDR09) bohužel patří do druhé ze zmíněných kategorií (viz také Bryceson a kol. 2009; Rigg a kol. 2009; Scott 2009). Vezměme to ale popořadě.

„Zpráva o světovém rozvoji“ představuje strategicky důležitý dokument, ve kterém tým ekonomů Světové banky každoročně rozebírá vybrané téma, které považuje za aktuální a zásadní ve vztahu k rozvoji tohoto světa (s důrazem na problémy chudých zemí). Zároveň jsou doporučovány strategie vhodné k řešení diskutovaných problémů. Dlouho dopředu avizovaný výběr centrálního tématu WDR09 s titulem „Reshaping Economic Geography“ proto nepochybně představoval pro geografy zajímavější se o problematiku rozvoje významnou a potěšující zprávu.

Celý text WDR09 je psán srozumitelným, didaktickým stylem a je proložen velkým množstvím názorných příkladů a grafických příloh, které významně podepírají předkládanou logiku argumentace. Práce je strukturována do tří hlavních částí. V první autoři stanovují perspektivu, kterou budou na „přetváření ekonomické geografie“ světa nahlížet, ve druhé části popisují hlavní mechanismy, resp. hybné síly diskutovaných procesů, a třetí část je věnována doporučovaným praktickým opatřením. Zmíněná perspektiva se odvíjí od rozlišení tří charakteristik prostorové organizace: hustoty (z hlediska územní intenzity ekonomiky a obyvatelstva), vzdálenosti (z hlediska nákladů souvisejících s vzdáleností od center s vysokou hustotou) a „rozdělení“ (existující překážky ekonomické integraci). Mechanismy, jejichž význam je ve WDR09 vyzdvihován, jsou pak především: 1) úspory z rozsahu a aglomerační úspory, 2) mobilita výrobních faktorů (se zdůrazněním migrace) a 3) role transportních nákladů v kombinaci s ekonomickou specializací. A nakonec uvedená praktická doporučení, které lze v kostce shrnout jako volání po dobrých institucích zajišťujících mobilitu výrobních faktorů (zejm. pružně fungující trh s pozemky), po tzv. inkluzivní urbanizaci a po progresivní ekonomické integraci a prohloubení ekonomické specializace (zapojení do globální ekonomiky a mezinárodní dělby práce).

V diskuzích WDR09 jsou rozlišovány tři měřítkové úrovně: lokální, národní a mezinárodní. Ačkoliv se podle autorů zmíněné mechanismy uplatňují na každém z uvedených měřítek, praktické implikace se podle nich pro jednotlivá měřítká liší. Např. rozvojový potenciál a potřeba aktivního podnícení migrace je vyzdvihován zejména v souvislosti s pracovní migrací uvnitř zemí, zatímco otázka rozvojových přínosů mezinárodní migrace není podle autorů zatím zcela jednoznačná (viz WDR09, kapitola 5). Ekonomická integrace a specializace je naopak relativně více diskutována v mezinárodním kontextu, byť spíše se

zdůrazněním významu kooperace uvnitř jednotlivých světových regionů a nikoliv tolik prostřednictvím globálních dohod. Odlišná kombinace opatření je také doporučována pro země v různých fázích jejich „prostorové transformace“. Indikátorem stupně této prostorové transformace (a implicitně i rozvinutosti dané země) je míra urbanizace. Společnosti v úvodní fázi urbanizačních procesů, kde většina obyvatelstva žije na venkově, by podle autorů měly aplikovat prostorově neadresnou („spatially blind“) politiku a soustředit se na vytvoření institucí (zejména fungujících trhů) stimulujících migraci a na plošné zajištění základních sociálních potřeb. Středně urbanizované země by se navíc k předešlému měly zaměřit na rozvoj infrastruktury podporující ekonomickou integraci daného systému. Společnosti ve fázi pokročilé urbanizace by pak k výše uvedeným politikám měly přidat aplikaci prostorově cílených („spatially targeted“) strategií, které budou řešit problémy kongesce měst (především slumů) a které v dřívějších fázích rozvoje nemusí být prioritní.

Srozumitelnost, logická stavba textu a provázanost teoretických konceptů s vybranými empirickými příklady nezakryjí problematičnost WDR09, pokud ho vnímáme jako celek a zároveň jako důležitý strategický dokument s ambicemi nabídnout teoreticky ukotvenou, prakticky relevantní, a v roce 2009 navíc také geografickou, perspektivu na problémy rozvoje. Základním ideovým východiskem WDR09 je konstatování inherentní nerovnoměrnosti ekonomického vývoje. Toto východisko je ovšem pojmáno značně deterministicky. Pozitivní (empirická) dokumentace nerovnoměrného vývoje (s odkazy na minulý vývoj v USA, Evropě a některých dalších zemích) je autory obratem použita jako hlavní normativní argument pro politiku „urychlující“ nerovnoměrný rozvoj chudých zemí. Pojetí nerovnoměrného vývoje je navíc mechanické, kdy je tato problematika interpretována spíše jako „technická“ otázka. Správně je reflektován rozdíl mezi nerovnoměrnostmi v územní intenzitě ekonomických aktivit a nerovnoměrnostmi v sociálním vývoji, stejně jako skutečnost, že vývoj obou typů nerovnoměrností nemusí být paralelní. Většina textu a drtivá většina z praktických implikací se ovšem vztahuje k prvnímu z uvedených typů nerovnoměrností. Nedostatečná je diskuze příčinných (či potenciálních) souvislostí mezi procesy a mechanismy územní ekonomické koncentrace a sociálními nerovnoměrnostmi (včetně geografické dimenze sociálních nerovnoměrností). V tomto ohledu je WDR09 omezen na jednostranně optimistickou interpretaci známé hypotézy o obrácené „U“ trajektorii (tzn. nárůst–stabilizace–pokles) vývoje sociálních rozdílů v průběhů fází vývoje jednotlivých zemí. Tato hypotéza v kombinaci s interpretací pozitivní korelace mezi územní koncentrací ekonomiky a úrovní rozvoje jednotlivých zemí jakožto kauzálního vztahu pak vede k jednostrannému zdůraznění potřeby strategie nebalancovaného ekonomického vývoje. Ten podle autorů nakonec bude (dříve či později) ku prospěchu všech. Ať už je tento (teleologický) předpoklad správný nebo ne, hlavní slabinu zde vidím v záměně, resp. nedostatečném rozlišení příčin a následků. Jinými slovy, nerovnoměrný vývoj (stejně jako v práci diskutované procesy migrace a urbanizace) je možno mnohem spíše chápat jako průvodní jev, ne ovšem tolik jako samotnou příčinu rozvoje.

Tradiční víra ekonomů Světové banky v optimální alokaci výrobních faktorů prostřednictvím fungujících trhů potlačuje ve WDR09 do pozadí politické aspekty prostorových procesů (viz také Bryceson a kol. 2009, s. 733; Rigg a kol. 2009, s. 130; Scott 2009, s. 584–585). Stejně tak jsou ovšem opomíjeny

i jejich sociální aspekty, otázky distributivní spravedlnosti atd. Zásadní výtkou směřovanou k WDR09 je proto opomíjení neekonomických dopadů popisovaných „prostorových transformací“. Úvodní upozornění autorů (WDR09, rámeček 0.1 na s. 34), že z důvodu náležitého zacílení WDR09 („to keep the Report focused“) nejsou až na výjimky zásadních sdělení uvažovány sociální a environmentální dopady diskutovaných procesů, je v tomto ohledu nedostatečným a nešťastným argumentem. Představené pojetí rozvoje (a interpretace jednotlivých témat jako ekonomická integrace, migrace a urbanizace) je proto v rozporu s moderním chápáním rozvoje (viz prakticky všechny základní učebnice rozvojových studií).

Tato skutečnost souvisí s kritikou teoretických východisek WDR09, kterými jsou především koncepty tzv. Nové ekonomické geografie (přílehněji nazývané jako prostorová ekonomie). Další teorie regionálního rozvoje bohužel nejsou náležitě reflektovány. Zřetelně se tak na tomto příkladě ukazuje rozpor mezi uvedeným úzkým ekonomickým chápáním prostoru v (prostorové) ekonomii a podstatně širším pojetím daných otázek v moderní ekonomické geografii. Zatímco Bryceson a kol. (2009) a Rigg a kol. (2009) tuto skutečnost v případě WDR09 vysvětlují malou mezidisciplinární komunikací a absencí geografů mezi autory WDR09, Scott (2009, s. 584) dokonce mluví o ukázkovém příkladu „intelektuálního provincialismu“. Bezprostředně se proto nabízí otázka, nakolik je zde kritizovaný případ WDR09 zobecnitelný s ohledem k přesahům ekonomie do dalších neekonomických disciplín.

Obraz zdánlivě univerzální platnosti výše zmíněných teoretických konceptů je podložen množstvím kvalitních a ilustrativních, ale zároveň také selektivně vybraných i interpretovaných příkladů. To např. přispívá k velmi optimistické interpretaci významu migrace a urbanizace. Rozvojový potenciál těchto procesů je nepochybný. Při jejich diskuzi ovšem nelze opomíjet skutečnou podobu, kterou dnes v mnoha rozvojových a rozvíjejících se zemích mají. Autoři na mnoha místech správně podotýkají, že volání po podnícení intenzivnější migrace z venkova do center růstu se vztahuje k dobrovolné migraci za prací. Nepoukazují již ovšem dostatečně na to, že velká část migrantů v rozvojových zemích ze svých domovů dobrovolně neodchází. Mnohdy se tak děje spíše pod tlakem plynoucím z existenční nejistoty, která není vždy přirozeným následkem vysokého populačního růstu a poklesu významu zemědělství, ale leckdy např. důsledkem environmentálních faktorů nebo v přímé či nepřímé souvislosti s komercializací zemědělské výroby a koncentrací vlastnictví půdy v následku „fungujícího“ trhu s pozemky (což je další z doporučení WDR09). Obdobně jsou pak přehlíženy či nedostatečně zdůrazněny další souvislosti, jako podstatný význam lokální a sezónní migrace za prací, která se mnohdy odehrává v rámci venkovských regionů rozvojových zemí nebo rostoucí význam cirkulární migrace (viz např. Potts 2009).

Obdobná výtka se pojí se skutečností, že i když WDR09 věnuje pozornost problémům uvnitř měst (se zdůrazněním problémů slumů), celkově podává obraz rozvojových velkoměst, jakožto (dříve či později) prosperujících center růstu, které nabízejí (nebo budou schopné nabídnout) neomezené množství pracovních příležitostí. Toto je v řadě případů v prudkém rozporu s realitou. V řadě rozvojových zemí Asie a Afriky sice dochází k nárůstu městského obyvatelstva (mnohdy však primárně přirozeným přírůstkem), který ovšem často neprovází ekvivalentním růst „plnohodnotné“ zaměstnanosti v moderních

„městských“ ekonomických odvětvích. Sledován je naopak nárůst zaměstnanosti v neformální (neoficiální či neorganizované) ekonomice a v rámci formálního sektoru pak flexibilizace pracovních vztahů (nárůst podílu krátkodobých kontraktů atp. – viz např. Sharma 2006). Tyto podstatné „nuance“ ale WDR09 víceméně opomíjí.

Některé kritické poznámky vyjádřené na omezeném prostoru tohoto příspěvku mohou být vnímány jako příliš zjednodušující překroucení argumentů vyjádřených ve WDR09. Cílem zde ovšem není popřít význam uplatnění mechanismů, na kterých jsou prostorová ekonomie a WDR09 postaveny. Je jím spíše poukázat na potřebu komplexnějšího (lze snad říci „geografičtějšího“) pohledu na danou problematiku. Dost možná, že aglomerační efekty vyzdvihované ve WDR09 mají v rozvojových zemích ještě větší význam, než je jim autory recenzované publikace přikládán. Vztahují se totiž i na chudobu. Spíše než „urbanizaci rozvoje“, po které volá WDR09, dnes v mnoha rozvojových zemích sledujeme procesy, které lze souhrnně označovat jako urbanizace chudoby (viz Kubelková 2009). Je chvályhodné, že výroční zpráva Světové banky reflektuje význam prostorové organizace a souvisejících procesů, „přetvoření ekonomické geografie“ načrtnuté ve WDR09 však neposkytuje vhodný náhled ani návod pro řešení rozvojových problémů.

Literatura:

- BRYCESON, D. F., GOUGH, K. V., RIGG, J., AGERGAARD, J. (2009): Critical commentary. The World Development Report 2009. Urban Studies, 46, č. 4, s. 723–738.
- KUBELKOVÁ, J. (2009): Urbanizace chudoby v rozvojových zemích. Diplomová práce, UK v Praze, PřF, KSGRR.
- POTTS, D. (2009): The slowing of sub-Saharan Africa's urbanization: evidence and implications for urban livelihoods. Environment and Urbanization, 21, č. 1, s. 253–259.
- RIGG, J., BEBBINGTON, A., GOUGH, K. V., BRYCESON, D. F., AGERGAARD J., FOLD N., TACOLI, C. (2009): The World Development Report 2009 'reshapes economic geography': geographical reflections. Transactions of the Institute of British Geographers, 34, č. 2, s. 128–136.
- SCOTT, A. (2009): Book review – World Development Report 2009: reshaping economic geography. Journal of Economic Geography, 9, č. 4, s. 583–586.
- SHARMA, A. N. (2006): Flexibility, employment and labour market reforms in India. Economic and Political Weekly, May 27, s. 2078–2085.

Josef Novotný, Univerzita Karlova v Praze, e-mail: pepino@natur.cuni.cz

J. Hromas (ed.) a kol.: Jeskyně. Chráněná území ČR, XIV. Agentura ochrany přírody a krajiny ČR a EkoCentrum Brno, Praha 2009, 608 s. ISBN 978-80-87051-17-7 a 978-80-86305-03-5.

Pod skromným názvem Jeskyně (výstižnější by byl Kras a jeskyně) se skrývá vpravdě monumentální publikace, na jejímž zpracování se podílelo 48 autorů textu, 111 autorů fotografií a 12 různých fotoarchivů. Odbornou spoluprací přispělo 42 jednotlivců a četné podklady autorům poskytlo 31 základních organizací České speleologické společnosti a více než 100 dalších oslovených

osob a institucí. Úplný výčet jmen i s akademickými tituly by zabral několik tiskových stran Informací ČGS. Uvedme proto alespoň hlavní autory a zároveň redaktory: RNDr. Jaroslav Hromas (autor 48 kapitol a podkapitol, redakce celého svazku), prof. RNDr. Pavel Bosák, DrSc. (autor 8 kapitol a podkapitol, redakce obecné části) a Ing. Daniela Bílková (autorka či spoluautorka 12 kapitol a podkapitol, redakce regionální části). Z dalších nejznámějších se podíleli např. prof. RNDr. Jaromír Demek, DrSc., RNDr. Vojen Ložek, DrSc., doc. RNDr. Jan Vítek, RNDr. Václav Cílek, CSc., RNDr. Ivan Balák, historik a archeolog PhDr. Karel Sklenář, DrSc. a další. Objemná kniha vytištěná na křídovém papíře je bohatě ilustrována, jak ještě zhodnotíme. Po krátké předmluvě a jednostránkovém úvodu je rozdělena do dvou hlavních částí – obecné a regionální. Pro bližší představu o obsahu a členění tak rozsáhlého díla uvedme základní přehled kapitol.

Obecná část (s. 13–128) sestává z 15 kapitol: Kras, pseudokras a jeskyně; Geologie; Geomorfologie; Hydrologie a hydrogeologie krasu; Vznik a vývoj krasu a pseudokrasu; Datování procesů v krasu a jeskyních; Jeskynní výplně; Klastické sedimenty v jeskyních; Speleotémy a jeskynní minerály; Život v jeskyních; Měkkýši v jeskynních sedimentech; Osteologické nálezy v jeskyních; Archeologické a antropologické nálezy v jeskyních; Jeskynní mikroklima a radioaktivita; Poznávání, využívání a ochrana jeskyní.

Regionální část – kras a pseudokras v ČR (s. 129–568) tvoří hlavní obsah knihy. V textu, v mapě a v podrobných tabulkách nazvaných Karsologické členění České republiky představují autoři nejprve základní strukturu tohoto členění podle hierarchie: karsologická soustava – karsologický celek – karsologická jednotka – krasová oblast – krasová skupina (okrsek). Členění pseudokrasu je na nižších stupních nepatrně odlišné, více se opírá o geomorfologické celky, podcelky a okrsky (Balatka, Kalvoda 2006). Nejvíce je území nejnižšího řádu, tj. okrsků: krasových 130 a pseudokrasových 114. Již z těchto dílčích údajů vyplývá, jak velký je počet krasových a pseudokrasových „ostrůvků“ v Česku. Autoři seznamují čtenáře také se systémem JESO z r. 2007 (Jednotná evidence speleologických objektů), který kóduje jednotlivé objekty a usnadňuje tak jejich počítačové zpracování.

Následuje rozsáhlý přehled s geologicko-geomorfologickými, popř. dalšími charakteristikami a s výčtem jeskyní jednotlivých krasových a pseudokrasových území počínaje Českým krasem a konče Mušlovským krasem na jižní Moravě. Názvosloví územních jednotek je nutně různorodé, neboť se opírá zčásti o názvy jednotek geologických (např. Pseudokrasové jeskyně tepelské jednotky), zčásti geomorfologických (Kras Dyleňské hornatiny) nebo je utvořen podle jiného, specifického hlediska (Hydrotermální kras Karlových Varů). V Česku je k roku 2008 evidováno, a tedy kódováno podle JESO, celkem 3 988 jeskyní a propastí. Z tohoto počtu je 3 238 objektů, o nichž kniha přináší základní údaje: kód JESO, délka a denivelace jeskyně, v řadě případů nadmořská výška vchodu, podle typu jeskyně i šířka, výška a hloubka, popř. historie objevu a výzkumu, paleontologické a archeologické nálezy, recentní fauna, využití, bibliografie. Zde je nutno velmi kriticky zhodnotit fakt, že zcela chybí klasická geografická lokalizace objektů typu např. „v levém údolním svahu 1,3 km ssz od obce XY“. Číselný kód typu „K 123 72 11 J 00003“ ji v žádném případě nemůže nahradit a osobě pátrající v terénu po příslušném objektu neřekne nic. (Že by to byl záměr autorů?) Mapky karsologických ob-

lastí daného měřítká jsou v terénu rovněž nepoužitelné. Absence přesnější a srozumitelné lokalizace jeskyní zůstane patrně pro většinu uživatelů knihy nepochopitelná.

Na konci regionální části jsou ještě zařazeny zajímavé podkapitoly s aktuálními údaji: Nej – v krasu, pseudokrasu a jeskyních ČR; Statistický přehled jeskyní; Seznam zvláště chráněných území s jeskyněmi; Bibliografie a vhodně i Základní předpisy týkající se výzkumu, ochrany a využívání jeskyní.

Při tak rozsáhlém díle zčásti encyklopedického charakteru je samozřejmé, že nutně uniknou drobné chybičky, které by v eventuálním příštím vydání být už nemusely. (Zjevnými tiskovými chybami se zde zabývat nebudeme.) Pokud jde o celkovou jazykovou úroveň, lze ji označit za velmi dobrou. Přesto: podle pravidel českého pravopisu nepíšeme: tvary Jeskyně Na Turoldu (s. 19, 81), ale správně jeskyně Na Turoldu, ne z Jeskyní Na Špičáku (s. 20), ale z jeskyní Na Špičáku apod. (Obecná jména v pomístních názvech se píše zásadně s malým počátečním písmenem – např. propast Macocha a ne Propast Macocha.) Tedy i Šanův kout a ne Kout (s. 156), Česká republika a ne Republika (s. 597) atp. Píšeme pleistocén, ale pleistocenní, holocenní atd. Jeskyně není zasucená (s. 287 aj.), ale zasutěná. Místy autoři chybují v používání slova morfologie. To znamená nauku o tvarech a o jejich vzniku, a to i v botanice, zoologii, jazykovědě i jinde. V žádném případě logicky nejde o synonymum pro tvar, reliéf apod. Proto výrazy jako odlišná morfologie (s. 155) nebo morfologie v hiátu postrádají logiku. Jde o hantýrku v geologické a geografické literatuře i mluvě častou, avšak tím její nesmyslnost nekončí.

U mnoha obecných konstatování, zejména v kapitole o geomorfologii krasu, by bylo vhodné uvést více příkladů výskytu příslušného fenoménu na konkrétních lokalitách – např. ve stati o bornhardtech a ruwarech (s. 41), ale i jinde (např. kde u nás byla zjištěna hloubka permafrosu až 500 m?). I ta nejzajímavější, ale příliš obecná tvrzení bez konkrétních příkladů totiž snadno unikají zasloužené pozornosti.

Velkou předností kapitoly Bibliografie je její úctyhodný rozsah – čítá 1 473 položek. Přitom chybí např. významná publikace Kučera, B., Hromas, J., Skřivánek, F. (1981): Jeskyně a propasti v Československu. Academia, Praha, 252 s. Nedostalo se ani na základní příručku J. Kunskeho Kras a jeskyně z r. 1950 (Přírodovědecké vyd., Praha, 200 s.). Chyby jsou u položek 973 a 1059 – publikace nevydalo Státní technické nakladatelství, ale Sportovní a turistické. U položky 1059 v uvedeném pořadí autorů mělo být správně (1973): Caves in Czechoslovakia. Academia, Praha, 133 s.

V recenzích se zpravidla píše, že „orientaci v knize usnadní podrobný rejstřík“. Žel, v tomto případě jde o pravý opak: orientaci v tak rozsáhlé knize velmi bolestně ztěžuje naprostý nedostatek rejstříků, zejména místopisného. Vítán by byl alespoň stručný rejstřík věcný a podrobný rejstřík jmenný. Jeskyněři, kteří v průběhu věků obětavou prací, a někdy i svými životy, přispěli k získání poznatků nutných později k sepsání tohoto díla a jsou po zásluze v textu zmíněni, by si určitě zasloužili samostatný rejstřík jmenný. Troufám si tvrdit, že nedostatek rejstříků je zcela největší slabinou jinak skvělého díla a má velký vliv na jeho užitnou hodnotu. Bylo by vhodné tuto evidentní autorско-vydavatelskou chybu odčinit a vydat rejstříky k dílu dodatečně ve formě samostatné publikace stejného formátu. Tento svazek, označený třeba jako XIVa, popř. XV této edice, by nebyl nikterak „tenký“!

Pokud jde o obrazovou část díla, lze o ní právem mluvit v superlativech. Stovky unikátních, jinde zcela nevidaných, technicky i kompozičně vysoce zdařilých barevných fotografií jsou doprovázeny množstvím plánek jeskyní, profilů, půdorysů, mapek, originálních grafů, schémat apod. vesměs vysoké kvality.

Co říci závěrem? Velkým přínosem díla je zařazení řady nejnověji získaných údajů, které v minulosti ani nebyly příliš sledovány nebo souborně publikovány – např. o hloubce krasových vod, radioaktivitě, o koncentraci CO₂ ve všech našich zpřístupněných jeskyních atd. Objevují se i některé nové termíny (speleogény, pendanty aj.). V naší – řekněme fyzickogeografické – literatuře představuje tato kniha, velká svým rozsahem, obsahem, celkovou moderní koncepcí a v neposlední řadě i dokonalým polygrafickým provedením, zcela mimořádný ediční počín, jaký bezesporu nebude překonán po mnoho následujících desetiletí. Jisté je, že autoři i redaktori – přes uvedené výtky praktického rázu – odvedli mnohaletou obrovskou práci, za kterou jim patří skutečný dík a uznání. Stejně tak i firmě Artedit za grafickou úpravu. Za přímo neprofesionální vydání této nádherné knihy bez orientačního aparátu nese plnou odpovědnost vydavatel. Ten by měl své „faux pas“ co nejdříve napravit.

Josef Rubín, Praha

Z. Rączkowska: Współczesna rzeźba perylacjalna wysokich gór Europy.

Prace Geograficzne 212. Warszawa 2007, 252 s. ISBN 83-87954-87-X.

Recenzovaná publikace představuje dobrý obraz o současném periglaciálním vývoji georeliéfu vysokých hor Evropy. Po stručném úvodu, naznačení cíle práce, úvahách o periglaciálním prostředí, faktorech ovlivňujících jeho diferenciaci (např. permafrost, současné zalednění, podnebí, asymetrie svahů apod.) a vlastnostech vysokohorského podnebí, autorka popisuje jednotlivé modelové oblasti, kde více let prováděla geomorfologický výzkum. Jsou to Tatry, kde pracovala téměř každoročně, dále vysoké hory Skandinávie (zejména Abisko a údolí Tarfala v masivu Kebnekaise v letech 1988, 1990–1991, 1996, 1998, 2000 a 2003), v Pyrenejích (1993, 2003–2004), Jižních Karpatech (1999, 2001, 2003), ve Skotsku (2000, 2002), dále pak v Italských Alpách (1986, 1994, 1996) a Francouzských Alpách (2001–2002). V těchto územích se zabývala permafrostem, zvětráváním různých typů hornin, skalními ledovci, nivačními tvary, působením soliflukce jakož i eolickými procesy a tvary. Své poznatky shrnuje v kapitole o pravidelnostech rozmístění některých periglaciálních tvarů vysokohorského reliéfu, v kapitole o vlivu výchozího (glaciálního) reliéfu na současnou periglaciální morfogenezi a v kapitole o úloze periglaciálních procesů při současném vývoji vysokohorského reliéfu Evropy. V závěru své publikace pak mimo jiné pro klimatickou zónu mírného pásma uvádí dolní hranici aktivních periglaciálních procesů a tvarů reliéfu na okolo 2 500 m n. m. a 600–800 m n. m. pro subarktickou oblast Evropy. Přitom zdůrazňuje nutnost celoročního monitoringu. Závěr práce tvoří rozsáhlý seznam literatury, včetně té nejnovější (s. 209–249), a anglické resumé. Práce je dobře dokumentována grafy, tabulkami a barevnými fotografiemi.

Recenzovaná publikace (obhájena jako habilitační práce) přináší mnoho nových a zajímavých poznatků o současném periglaciálním vývoji vybraných vysokohorských oblastí Evropy. Vyoce cenit lze zejména komplexnost výzkumu a vzájemné srovnání jednotlivých území. Autorce lze gratulovat.

Tadeáš Czupek, Brno

D. E. Anderson, A. S. Goudie, A. G. Parker: Global environments through the Quaternary – Exploring environmental change. Oxford University Press, Oxford 2007, 359 s. ISBN 978-0-19-874226-5.

Velmi zajímavá a potřebná publikace o změnách globálního prostředí za poslední 2–3 miliony let zaujme nejen téměř každého přírodovědce. Kniha vychází v době zvýšené diskuse a hledání příčin těchto změn, jakož i vzniku protichůdných názorů na celou problematiku. Logicky koncipovaná publikace je rozdělená do devíti kapitol, ty pak do celé řady subkapitol.

V první kapitole nazvané „Základ pro pochopení změn prostředí“ autoři na více příkladech uvádějí skutečnost, že poslední 2–3 miliony let, tedy časový úsek pleistocénu a holocénu, je obdobím častých velkých klimatických změn, které vyvolaly rozsáhlé změny přírodního prostředí, jakými jsou zejména transgrese a regrese kontinentálních a horských ledovců, změny rozsahu moří, změny vegetace a i georeliéfu. Krajina se tak mnohokrát výrazně měnila, i když ji člověk v pleistocénu ještě prakticky neovlivňoval. Ve druhé kapitole autoři popisují zdroje důkazů potřebných pro rekonstrukci minulého přírodního prostředí, ve třetí pleistocenní změny klimatu a přírodního prostředí ve středních a vysokých zeměpisných šířkách. Všimají si zejména změn rozsahu ledových hmot, permafrostu, spraší a glaciál-interglaciálních cyklů včetně rychlých klimatických změn. Připomínají úvahy, že na začátku holocénu se průměrná roční teplota vzduchu zvýšila v Grónsku za necelých 50 let nejméně o 7 °C (viz Dansgart et al. 1989). Přitom v posledním glaciálu klesla ve východní Anglii oproti dnešní pravděpodobně až o 15 °C (s. 85–86). U nás pro LGM předpokládáme obdobné hodnoty. Na s. 92–103 autoři uvádějí mnoho dalších příkladů výrazných klimatických změn, na s. 70 známý graf 104 glaciál-interglaciálních cyklů za posledních 2,59 Ma. Čtvrtá kapitola popisuje pleistocenní přírodní prostředí nízkých zeměpisných šířek, pátá prostředí v postglaciálním období. V této neméně zajímavé kapitole se zdůrazňuje, že konec posledního glaciálu není koncem zásadních změn prostředí. Zmínky jsou i o výrazném poklesu teploty vzduchu v Grónsku (okolo roku 8200 BP o 6 °C), který trval cca 400 let, a o postglaciálním rozvoji vegetace, klimatickém optimu, třech výrazných transgresí alpských ledovců (během malé doby ledové, v období 3300–2400 a 5800–4900 14 C BP) a o tzv. malém klimatickém optimu (AD 750–1300). Šestá kapitola rozebírá změny prostředí za období meteorologických pozorování. Ty také dávají obraz o změnách klimatu, které se vyskytovaly v mnohých částech světa v různých obdobích. Autoři zde rozebírají oteplení v mnohých částech světa koncem 19. a prvních dekádách 20. století, které definitivně ukončilo období malé doby ledové (LIA – období jedné z významných klimatických změn v mladším holocénu). Dále řeší změny atmosférických

srážek, kolísání povodní na řekách, hladiny jezer, změny prachových bouří, transgrese a regrese ledovců a mořské ledové pokrývky ve 12. století. Sedmá kapitola popisuje kolísání hladiny moří v kvartéru, osmá vazby mezi změnami prostředí a vývojem člověka a lidské společnosti (s. 254–281). Po úvodní rozsáhlejší pasáži o prvním člověku autoři pojednávají o vzniku a vývoji zemědělství, významu klimatu na lidskou společnost a popisují předindustriální vliv člověka na jeho prostředí. Závěrečná (devátá) kapitola (s. 282–306) se zabývá různými možnými příčinami změn přírodního prostředí (např. solárními radičními hypotézami, změnami cirkulace mořských proudů atd.). Knihu uzavírá stručný slovník (s. 607–610), který měl být podstatně delší, a rejstřík.

Recenzovaná publikace přináší obrovské množství informací. Je dobře dokumentována zejména mnohými grafy i barevnými fotografiemi. Jistě se dočká dalších vydání. Pak autoři zřejmě neopomenou věnovat pozornost i svahovým deformacím včetně sesuvů a permafrostu, který zabírá rozsáhlé oblasti pevnin, kde jsou velké zásoby přírodních zdrojů. Přijatelná je i její cena cca 950 Kč.

Je nesporné, že základem všech změn přírodního prostředí jsou změny klimatu, které vyvolávají celý, vzájemně se ovlivňující komplex dalších změn. Naším nesnadným úkolem by mělo být bližší poznání příčin přírodních změn, jejich prognóza a i snaha o minimalizaci negativních vlivů. Přes všechno, tyto změny jsou od věků řízeny přírodními zákony a člověk je změnit nemůže. Následky některých z nich může alespoň minimalizovat.

Knihu lze hodnotit vysoce kladně. Jistě si zaslouží i překlad do češtiny.

Tadeáš Czudek, Brno

L. Starkel, A. Kostrzewski, A. Kotarba, K. Krzemień, eds.: Współczesne przemiany rzeźby Polski. Uniwersytet Jagielloński, Kraków 2008, 400 s. ISBN 978-83-88424-33-5.

Z iniciativy Polské geomorfologické společnosti (Stowarzyszenie Geomorfologów Polskich), založené v roce 1991, vyšla rozsáhlá a dobře dokumentovaná publikace o současných změnách georeliéfu celého území Polska. Na publikaci se podílelo 36 autorů, kteří se zabývají geomorfologickou problematikou kvartéru, zejména holocénu. Předložená práce má syntetický charakter dané problematiky a nejen velký vědecký, ale i praktický význam. Je nutno zdůraznit, že při geomorfologickém výzkumu kvartéru, včetně holocénu a jeho nejmladšího období, polští geomorfologové vycházejí z dlouhodobých výzkumů, včetně monitoringu na několika výzkumných stanicích. Na tomto poli dosáhli mnohých, i mezinárodních uznání.

Recenzovaná publikace je rozdělena do 12 kapitol. Po první kapitole nazvané „Paleogeografické základy současného georeliéfu Polska“ a klimatickém základu morfogenetických procesů, následují kapitoly o současném vývoji reliéfu Tater, flyšovských Karpat, Sudet a jejich předpolí, polských vysočin a nížin, jižního pobřeží Baltského moře, o současné přeměně řečiště a údolní nivy řeky Visly a Odry a zajímavá závěrečná kapitola o typech a směrech současných přeměn reliéfu krajiny Polska. Mluví se v ní o úloze výchozího reliéfu a litolo-

gii podloží, klimaticky podmíněných procesech, úloze typu a struktury využití Země, o regionálních rozdílech ve směrech změn krajiny, hlavních směrech změn svahů a údolních den a o současných tendencích vývoje georeliéfu v perspektivách klimatických a ekonomicko-sociálních změn.

Autoři řeší celou řadu aktuálních problémů současného vývoje reliéfu, zdůrazňují význam těchto problémů pro praktické potřeby, jejich kvantitativní ocenění a tendence dalšího vývoje. Kniha je bohatě ilustrována grafy, tabulkami, černobílými a barevnými fotografiemi a mapami. Každá kapitola má vyčerpávající seznam nejdůležitější literatury. Svým rozsahem a formou zpracování je snad zatím ojedinělá v novější geomorfologické literatuře. Přitom by jí neuškodila mapa s vymezením oblastí hlavních současných morfogenetických procesů a převládajících tvarů, resp. komplexů tvarů v celokrajovém měřítku a i stručné vyjmenování alespoň nejdůležitějších terénních výzkumných stanic (např. Szymbark od roku 1968 jižně od Tarnowa, Storkovo severně od Poznane). Kniha má syntetický charakter a řeší interakci člověk–příroda. Dobře poslouží i našim geomorfologům zabývajícím se současnými geomorfologickými procesy. Lze ji hodnotit výsoce kladně.

Tadeáš Czudek, Brno

R. Dulias, J. Pełki-Gościniak, O. Rahmonova, eds.: Ekosystemy piaszczyste i człowiek. Prace Wydziału Nauk o Ziemi Uniwersytetu Śląskiego, 58, Sosnowiec 2009, 201 s. ISBN 978-83-61644-06-4.

Koncem roku 2009 vyšla v Sosnowci velmi zajímavá a potřebná, na křídovém papíře formátu A5 vydaná, publikace „Písčité ekosystémy a člověk“. Publikace vyšla přesně k datu 60. narozenin, nejen v Polsku dobře známého a všeobecně uznávaného znalce holocenní eolické problematiky, prof. dr. hab. Tadeusza Szczyzpyka, autora nebo spoluautora 32 knižních publikací, 223 vědeckých článků a více než 100 zpráv a recenzí. Do publikace přispěli svými pracemi autoři z Polska, Nizozemí, Maďarska, Běloruska a Ruska.

Recenzovaná publikace je po úvodních třech člancích hodnotících vědecký vývoj a zásluhy prof. Szczyzpyka rozdělena do tří částí. První část pojednává o písčitých ekosystémech, hlavně z území východní Sibiře, druhá, o eolických procesech, sedimentech a tvarech reliéfu, obsahuje 12 článků převážně z Polska, třetí část dva články z Běloruska. Všechny práce jsou dobře dokumentovány grafickými přílohami (tabulky, fotografie, mapy a profily).

I když se u nás eolická geomorfologická problematika netěší většímu zájmu – výjimku tvoří mnohé zajímavé analytické práce ing. R. Švehlíka, které poukazují na negativní účinky větrné eroze půdy –, je dobré alespoň stručně informovat o tom, že je v geomorfologii aktuální. Recenzovaná publikace dobře poslouží hlavně tomu, kdo se současnými eolickými problémy zabývá nebo hodlá zabývat. Lze také gratulovat všem, kteří se zasloužili o to, že publikace věnovaná prof. T. Szczyzkovi vyšla přesně v čase oslav jeho životního jubilea. To se velmi zřídka stává, spíše nestává.

Tadeáš Czudek, Brno

J. Kubeš a kol.: Urbánni geografie Českých Budějovic a českobudějovické aglomerace I. a II. Ústav vedy a výskumu Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Banská Bystrica 2009, 166 s. a 189 s. ISBN 978-80-8083-733-4 a 978-80-8083-734-1.

Geografom, urbanistom, architektom, sociológom, demografom, ale aj bádateľom z iných vedných disciplín sa dostala v roku 2009 do rúk zaujímavá vedecká práca pojednávajúca o geografii Českých Budějovic a českobudějovickej aglomerácie, ktorú pripravil kolektív autorov pod vedením Jana Kubeša. Štúdia vyšla v dvoch dieloch, pričom prvý diel je tematicky kompaktnejší, zameraný na hodnotenie základných geografických atribútov študovaného mesta a jeho aglomerácie, druhý diel je pestrejší, autori v ňom diskutujú o kľúčových rozvojových problémoch Českých Budějovic a ich zázemia.

Prvý diel recenzovanej monografie je rozdelený do štyroch rozsahom pomerne diferencovaných kapitol. Autorom prvej z nich, pojednávajúcej o územnom, stavebnom a populačnom vývoji Českých Budějovic medzi rokmi 1265–2007 v historickogeografických súvislostiach, je Jan Kubeš. Kapitola je stručná, predstavuje dobrý vstup do riešenej témy.

Dvojica autorov Jan Kubeš a Pavel Švec predkladajú v druhej kapitole základné poznatky o populačnom vývoji Českých Budějovic a českobudějovickej aglomerácie v období 1850–2005 podľa typov sídelných jednotiek. V študovanom území vymedzili autori osem typov sídelných jednotiek. Uvedená typizácia poskytuje dobrú informáciu o sídelnej štruktúre študovaného územia. Najskôr autori analyzujú populačný vývoj Českých Budějovic v rokoch 1850–2007, potom populačný vývoj mesta podľa geneticko-koncentrických zón a podľa urbanisticko-morfologických typov zástavby a nakoniec sa sústreďujú na populačný vývoj v jednotlivých vyššie uvedených typoch sídiel študovaného územia českobudějovickej aglomerácie i širšieho zázemia. Čitateľ ocení informáciu o diferencovanom vývoji jednotlivých typov sídelných jednotiek a ukázanie najdynamiknejšie rastúcich vidieckych sídiel aglomerácie v transformačnom období, ako dôsledok suburbanizácie.

Tretiu kapitolu, v ktorej Jan Kubeš predstavuje „klasickú“ geografiu Českých Budějovic a českobudějovickej aglomerácie, treba jednoznačne považovať za ťažiskovú kapitolu I. dielu monografie. Autor kapitoly tu má veľmi ambiciózne ciele. Okrem hodnotenia polohy študovaného mesta a jeho aglomerácie a široko chápanej priestorovej štruktúry Českých Budějovic, veľa priestoru venuje suburbanizácii v českobudějovickej aglomerácii, dopravnej, technickej a biotickej infraštruktúre a obrazu mesta Českých Budějovic. Po vymedzení troch základných typov a jedenástich podtypov geneticko-koncentrických zón ukazuje tri parciálne antropogénne priestorové štruktúry Českých Budějovic, funkčnú, urbanisticko-morfologickú a sociálno-demografickú. Autor, podľa môjho názoru, správne venuje viac pozornosti revitalizácii brownfields, revitalizácii jadra a revitalizácii panelových sídlisk. Okrem samotného štatistického obsahu a detailných hodnotení je treba oceniť pri analýzach parciálnych štruktúr najmä dve skutočnosti. Prvou je evidentná snaha autora poukazovať na vzájomnú podmienenosť parciálnych štruktúr, druhou je ukázanie a hodnotenie niektorých ťažko dostupných charakteristík týchto štruktúr. Mám na mysli napr. hodnotenie zmiene vnútornej architektúry jednotlivých funkčných areálov, ukázanie diferenciácie častí mesta vzhľadom na výšku príjmov alebo majetku obyvateľov a iné.

Štvrtú kapitolu I. dielu monografie, ktorú pripravila trojica autorov Jan Kubeš, Jana Hajíčková a Pavel Svec, možno považovať za určitú nadstavbu predchádzajúcej „klasickej urbánnej geografie Českých Budějovic a ich zázemia“. Autori tu dostávajú pod drobnohľad rozmanitosť sociálnej a demografickej priestorovej štruktúry študovaného urbánneho systému. Rešpektujúc hranice urbanistických obvodov vymedzili autori šesť typov urbanistických obvodov Českých Budějovic, zázemie mesta rozdelili do už v druhej kapitole spomínaných piatich typov sídiel.

Opodstatnenosť zvýšenej pozornosti, ktorú venovali autori v I. diely monografie sociálnej a demografickej štruktúre študovaného územia, vyplýva najmä z dvoch skutočností. Prvou je fakt, že sociálno-demografická štruktúra je z troch uvedených parciálnych intraurbánnych štruktúr najdynamickejšia, druhou známe konštatovanie, že táto štruktúra je voľným okom ťažko postrehnuteľná, a preto vyžaduje špeciálne prístupy k jej odhaleniu.

Druhý diel recenzovanej monografie pozostáva z dvanástich vedeckých štúdií zameraných na závažné rozvojové problémy Českých Budějovic a ich aglomerácie. Zatiaľ čo prvý diel monografie pripravili len štyria autori, na autorstve dvanástich štúdií druhého dielu sa podieľalo až štrnásť autorov. Aj napriek odlišnosti hodnotených javov a rôznym prístupom jednotlivých autorov k ich postihnútiu, pôsobí aj druhý diel monografie súdržne. Okrem samotného študovaného urbánneho systému napomáha súdržnosti aj snaha autorov o ukázanie rozvojového potenciálu Českých Budějovic a ich aglomerácie.

V prvej štúdií sa autor Karel Kuča sústreďuje na urbanistický vývoj Českých Budějovic a jeho odraz v súčasnom urbanizme mesta. Štúdia sa číta veľmi dobre, autor pozorne lokalizuje historický vývoj jednotlivých objektov do priestoru mesta. Práca poskytne čitateľovi dobrú informáciu o limitoch a možnostiach priestorového rozvoja mesta.

V štúdií M. Hampla, zaradenej do tejto monografie, autor osobitne hodnotí postavenie Českých Budějovic v regionálnej a sídelnej hierarchii krajiny. Pomocou relevantných charakteristík, počet obyvateľov, počet pracovných príležitostí, ukazovateľ komplexnej kvalitatívnej veľkosti a počet pracovných príležitostí vo vybraných kvartérnych aktivitách, ukazuje autor pozíciu Českých Budějovic v sídelnom systéme miest Česka. V ďalšom potom pomocou ukazovateľa komplexného regionálneho významu môže čitateľ vidieť pozície dvanástich hlavných regionálnych stredísk Česka v rokoch 1991 a 2001.

Veľmi cennou štúdiou v monografii je práca Milana Viturky, v ktorej autor analyzuje pozíciu Českých Budějovic v rámci krajských miest Česka z hľadiska kvality podnikateľského prostredia. Pozoruhodnou časťou tejto štúdie je ukázanie integračného potenciálu Českých Budějovic v rámci Juhočeského kraja a hodnotenie jednotlivých faktorov kvality podnikateľského prostredia Českých Budějovic.

Rezidenčná suburbanizácia v zázemí Českých Budějovic je objektom výskumu práce, ktorú prezentujú Martin Ouředníček a Eva Čejková. Autori porovnávajú vybrané atribúty suburbanizácie Českých Budějovic a ostatných krajských miest Česka. V štúdií zaujme konštatovanie autorov o určitej výnimočnosti procesu suburbanizácie v zázemí Českých Budějovic v súvislosti s relatívne rovnomerným rozmiestnením suburbannej výstavby.

Autorom dvoch ďalších štúdií je Jiří Čekal. V prvej hodnotí dochádzku obyvateľov za prácou v regióne Českých Budějovic v rokoch 1991 a 2001. Zatiaľ

čo na mezoregionálnej úrovni sa vplyv Českých Budějovic oslabuje na úkor vplyvu Prahy, na mikroregionálnej úrovni je dominancia Českých Budějovic zrejماً. Výskum migrácie obyvateľov v regióne Českých Budějovic v rokoch 1992–2004 je obsahom šiestej štúdie.

Jiří Dvořák a Jan Kubeš sú autormi štúdie zaoberajúcej sa vývojom priemyslu na území Českých Budějovic od začiatku 19. storočia do 80. rokov 20. storočia. Cennou časťou štúdie je aj chronologický popis výstavby priemyselných závodov v Českých Budějoviciach podľa odvetví, ukázanie ich lokalizácie v meste, obdobia prevádzky závodov a údajov o počte ich zamestnancov.

Stanislav Kraft predložil štúdiu hodnotiacu dopravu v Českých Budějoviciach a v ich zázemí. Aj v prípade Českých Budějovic je podľa autora absencia fungujúceho integrovaného systému verejnej dopravy veľmi dôležitým faktorom spôsobujúcim nevyhovujúce rozdelenie práce medzi jednotlivé druhy dopravy. Podiel individuálnej automobilovej dopravy je neúmerne vysoký a postupne sa stáva podľa autora jedným z limitov rozvoja aglomerácie.

V poradí deviaty štúdia II. dielu je venovaná chatárstvu a záhradkáreniu v rekreačnom zázemí Českých Budějovic. Autor práce, Jan Kubeš, tu podáva nielen detailnú inventarizáciu a popis chatových a záhradkárskeho osád v rekreačnom zázemí Českých Budějovic podľa jednotlivých oblastí a okrskov, ale ponúka čitateľovi aj vyhodnotenie zastúpenia jednotlivých krajinných typov chatových osád, prehľad architektonicko-stavebných typov chát a chalúp, analýzu priestorovej diferenciacie týchto objektov a popis vybraných nechatových a nezáhradných objektov nekomerčnej individuálnej rekreácie.

Pochváliť treba kolektív autorov za zaradenie štúdie pojednávajúcej o strategickom pláne Českých Budějovic na roky 2008–2013. Tento dokument by sa určite mal stať významným materiálom pre usmerňovanie trvalo udržateľného rozvoja mesta. Autori štúdie Jan Kubeš a Dagmar Baumruková najskôr diskutujú o koncepcii, štruktúre a postupoch tvorby strategického plánu a potom podrobujú kritickému pohľadu kľúčové programy tohto dokumentu.

Zaradenie komparácie vývoja urbánnych štruktúr Českých Budějovic a Banskej Bystrice je cenné nielen z empirického, ale aj z metodického hľadiska. Tomáš Chorvát pozorne identifikuje a vysvetľuje rozdiely vo vývoji priestorových štruktúr týchto dvoch miest. Pozornosť si zaslúžia najmä jeho hodnotenia rozdielného vývoja sociálnej priestorovej štruktúry miest, vrátane situácie spojenej s bezdomovcami a procesov suburbanizácie. Kvitovať treba aj poznámky autora smerujúce k zovšeobecňovaniu získaných poznatkov v súvislosti s vývojom českých a slovenských miest v postsocialistickom období.

Tím štyroch autorov, Martin Ouředníček, Jana Temelová, Tomáš Brabec a Markéta Vyhnančková pripravil poslednú, dvanástu vedeckú prácu II. diela monografie. Prípadové štúdie troch charakterom odlišných rezidenčných lokalít českobudějovickej aglomerácie ponúkajú čitateľovi pozoruhodnú prezentáciu celého spektra procesov meniacich mestá Česka po roku 1989.

Na záver hodnotenia predstavenej monografie považujem za vhodné uviesť niekoľko poznámok. Po prvé, hlavným cieľom monografie je prezentovať zložitost transformácie postsocialistických urbánnych štruktúr. Na tento účel im dobre poslúžil príklad Českých Budějovic a českobudějovickej aglomerácie. Súčasťou tohto cieľa je samozrejme aj ukázanie potenciálu a rozvojových možností hodnotenej urbánnej štruktúry. Po druhé, zdôrazniť treba korektné použitie viacerých štandardných metód výskumu miest, ako aj nových postupov

metodicky rozvinutých autormi. Autorom sa podarilo vytvoriť ucelené dielo, ktoré môže slúžiť ako modelová štúdia pri výskume iných urbánnych štruktúr. Monografia ako celok, ale aj jednotlivé štúdie individuálne, poskytujú okrem množstva zaujímavých empirických poznatkov aj vedecky hodnotné zovšeobecnenia.

Pavol Korec, Univerzita Komenského v Bratislave, e-mail: korec@fns.uniba.sk

J. Anděl, M. Balej, M. Jeřábek, T. Oršulák, P. Raška: Komplexní geografický výzkum kulturní krajiny II. MINO, Ústí nad Labem 2009, 176 s.
ISBN 978-80-254-3781-0.

Uvedená publikace, financována z projektu GA ČR č. 403/06/0243 „Utváření sociálních struktur na pozadí měnící se kulturní krajiny v období transformace“ (řešitel J. Anděl) a projektu Ministerstva práce a sociálních věcí ČR č. 1J 008/04-DP1 „Vývoj environmentálního stresu v severozápadních Čechách v období transformace“ (řešitel J. Anděl), byla vydána v loňském roce.

První kapitola se zabývá projekty, jejichž cílem bylo zhodnotit vývoj a prostorovou diferenciaci sociálních struktur v prostředí kulturní krajiny vybraných lokalit. V praktické rovině je přínosem pomoc pro fundovaná rozhodování územně správních institucí (např. funkční využití konkrétního území či databáze a metodika hodnocení environmentálních rizik a stresorů – referáty územního plánování, ochrany životního prostředí a regionálního rozvoje) a poskytování argumentů při rozhodování o „optimálním“ využívání území vzhledem ke snížení environmentálního stresu a udržitelnému využívání přírodního i sociálního potenciálu.

Druhá kapitola je věnována modelovým územím a jejich geografickému zhodnocení. Za modelová území byly zvoleny čtyři specifické dvojice reprezentující různé typy geografických jednotek chorické úrovně v Ústeckém kraji. Ty se vyznačují určitými odlišnými charakteristickými rysy: pohraničí (Petrovicke) × vnitrozemí (Třebenicko), periférie (Verneřicko) × jádro (Benešovsko), labilní území (Bílinsko) × stabilní území (Libčevesko) a horské území (Vejprtsko) × pánevní území (Klášterecko). Při hodnotících charakteristikách byly využity i některé závěry z diplomových prací, zpracovaných v rámci projektu, jejichž vedoucími byli spolupracovníci projektu. Součástí kapitoly jsou dvojice snímků provádějící srovnání současné krajiny se stavem před 100 lety.

V kapitole III. je formulovaná metodika hodnotící přítomnost stresu v krajině, která si všímá jak kvantitativních, tak i kvalitativních stránek změn skladebných prvků krajiny na mezochorické úrovni. Odráží tak stres v přírodním subsystému (ekologický stres) i stres v subsystému sociálním (sociální stres). Tím se stává významnou nejen souhrnná hodnota, ale i podíly ekologického, event. sociálního stresu v různých časových intervalech. Monitoring působení environmentálních stresorů lze chápat jako reflexi stresu přítomného v přírodním a v sociálním subsystému. Vychází z odhalování rušivých vlivů na jednotlivé složky krajiny (ovzduší, vody, půdy atd.) a na člověka (jeho jednotlivé stránky a aktivity). V části věnující se charakteristice vývoje horizontální struktury krajiny v modelových územích je v rámci evaluace kvality skladeb-

ných strukturálních prvků krajiny využít monitoring zejména ekologického stresu, podle vybraných proměnných. Sociální stres, hodnotící negativní sociální aspekty uvnitř sociálního subsystému, se zde uvádí jen ve stručnosti pro úplnost pohledu na postup hodnocení environmentálního stresu. Některé demografické indikátory sociálního stresu jsou zaměřeny na populační pohyb (např. pasivní migrační saldo a vysoký migrační obrat), jiné na strukturální demografické, popř. sociálně patologické, aspekty (např. nepříznivá věková a vzdělanostní struktura obyvatel) a další na ekonomické (např. vysoká míra nezaměstnanosti). Jako metodickou ukázkou působení environmentálních stresorů ilustrujeme jejich dopad na vybrané základní typy modelových územích – Petrovicka, Verneřicka a Třebenicka, případně Bílinska. Rozbory ostatních modelových území přibližuje katalog hodnot environmentálního stresu – ZÚJ modelových oblastí v příloze této publikace.

Nedílnou součástí komplexního geografického výzkumu kulturní krajiny je hodnocení aktuálních a potenciálních přírodních rizik – stresových faktorů reprezentujících limity pro využití krajiny. Toto hodnocení nabízí kapitola IV. Výsledky hodnocení můžeme shrnout do dvou okruhů. Tím prvním je navržení metody, umožňující decizní sféře znázornění územní distribuce rizika svahových pohybů (tj. náchylnosti území ke svahovým pohybům). Na základě porovnání metod, prezentovaných jinými autory, důkladného terénního průzkumu území a zhodnocení dostupnosti a vhodnosti příslušných geodatabází byla vybrána skupina dominantních podmínek a faktorů, které vstupovaly do procesu GIS zpracování pomocí mapové algebry. Návrh metody byl dále doplněn o strukturovaný návod k interpretaci výsledných map rizika svahových pohybů. Druhým okruhem výsledků je zhodnocení geodynamiky svahů modelových území projektu, a to jak z hlediska metodických přístupů (upozornění na historická dokumentární data, rešeršní část), tak vzhledem k reálným přírodním podmínkám těchto území a v nich působícím rizikům svahových pohybů.

Kapitola V. se zabývá hodnocením rekreačního potenciálu. Sepětí krajinného potenciálu s lidskými aktivitami je výrazně diferencované. Zatímco hodnocení v relaci se zemědělstvím je poměrně dobře objasněno, v relaci s rekreačními aktivitami bývá na okraji zájmu badatelských kolektivů. Proto v rámci projektu zpracoval řešitelský kolektiv i metodiku hodnocení rekreačního potenciálu. Ta je založena na souboru hodnotících indikátorů, je ověřována na příkladu modelových oblastí Ústeckého kraje. Soubor indikátorů byl prověřován expertní skupinou odborníků z Česka a ze zahraničí (Německo, Polsko a Slovensko). Experti se rovněž vyjádřili k vahám, které byly prisuzovány jednotlivým indikátorům. Rekreační potenciál tvoří jednak tzv. potenciál primární, daný přírodními předpoklady – A (nadmořská výška, svažitosť terénu, jeho expozice, vodní plochy, lesní plochy, přírodní památky) a souborem kulturně-historických památek, odrážející historickou a kulturní „paměť“ krajiny. Za sekundární potenciál lze označit rekreační infrastrukturu – B, včetně konání kulturních a sportovních akcí, které jsou nepochybně nositeli navazujících rekreačních aktivit.

Závěrečnou kapitolu VI. představuje část nazvaná „Reflexe socioekonomického vývoje – vybrané poznatky z vlastního sociologického šetření provedené u obyvatelstva modelových území“. V samotném šetření se postupovalo v určité posloupnosti vzájemně navazujících kroků, které si zasloužily nezbytnou specifikaci na konkrétním příkladu (design výzkumu). Týkalo se to volby

tématu šetření, formulace jednotlivých otázek, stanovení cílové skupiny, organizace a sběru v terénu, vyhodnocení šetření a interpretace získaných výsledků. Provedená analýza reprezentuje pouze jeden z výstupů založených na vlastním empirickém šetření. Přesto umožňuje formulaci některých závěrů, a to především ve smyslu potvrzení značné diferenciací podmínek u většiny sledovaných okruhů na území Ústeckého kraje na základě zjištěné situace v modelových územích. Šetření probíhala v letech 2005–2007 a bylo získáno 918 dotazníků.

Kniha, která je bohatě dokumentačně vybavena (30 obrázků a 38 tabulek, včetně panoramatických snímků), obsahuje i rozsáhlé přílohy obsahující některé analytické a syntetické výstupy. Upozorňujeme zejména na tabulky největších stresorů od roku 1985, výstupy zpracované jako subdodávka ČHMÚ, úroveň environmentálního stresu podle kategorií a korelační tabulky jednotlivých indikátorů ekologického a sociálního stresu. Publikace – označovaná jako „Zlatá kniha“ – navazuje na předcházející knihy, vydané v rámci uvedených projektů: ANDĚL, J., BALEJ, M. (2004): Methodical Procedure of Social and Ecological Links Assessment with Economic Transformation: Theory and Application. MINO, Ústí nad Labem, 116 s.; BALEJ, M., ANDĚL, J. (2005): Komplexní geografický výzkum kulturní krajiny I. MINO, Ústí nad Labem, 202 s.

Dalším kladem této publikace je skutečnost, že si o knihu můžete napsat na adresu katedry geografie Přírodovědecké fakulty UJEP v Ústí nad Labem, České mládeže 8, 400 96 Ústí nad Labem.

Ivan Bičík, Univerzita Karlova v Praze, e-mail: bicik@natur.cuni.cz

Turistické regiony České republiky. CzechTourism a Ministerstvo pro místní rozvoj České republiky

CzechTourism a Ministerstvo pro místní rozvoj ČR připravili novou podobu vymezení turistických regionů. Vymezení turistických regionů vychází z diskuze s Asociací krajů a právě vstup politických vlivů do relativně nezávislé a odborné regionalizace se na výsledném projektu projevil velmi negativně. Vymezení turistických regionů a oblastí (viz obr. 1) je k nahlédnutí např. na stránkách CzechTourism v rubrice pro odborníky: <http://www.czechtourism.cz/pro-odborniky/komunikace-s-regiony/koordinatori/>.

Podle vyjádření agentury CzechTourism vymezení „...turistického potenciálu v nové mapě turistických regionů bude podkladem pro statistické sledování Českého statistického úřadu, dále bude sloužit k marketingovým aktivitám na podporu domácího cestovního ruchu“. Těžko si lze představit obtížněji splnitelný cíl při chybném vymezení regionů. Je-li cílem nové regionalizace jednak statistická evidence a dále marketingová podpora domácího cestovního ruchu, je obtížné si představit stejné nástroje podpory nebo statistické výsledky pro tak z hlediska cestovního ruchu rozdílná území, jako jsou například Jeseníky a Haná ve stejném turistickém regionu.

Na zpracování nových Turistických regionů a oblastí České republiky (či spíše inovaci starého členění z roku 1999) je znát, že byla schvalována Asociací krajů České republiky, neboť podobně jako předchozí verze vychází především

Obr. 1 – Turistické regiony České republiky
Zdroj: CzechTourism

z administrativních potřeb orgánů veřejné správy, nikoliv z přirozených geografických celků, sledujících potenciál území pro cestovní ruch, které by se měly stát odrazovým můstkem pro kvalitní a cílený marketing. Již v dřívějších úvahách nad relevantností (marketingových) Turistických regionů (např. Vágner 2001, 2002) je kritizována přílišná poplatnost turistických regionů administrativním hranicím krajů. Nová prezentace Turistických regionů se prakticky liší (kromě některých názvů a kosmetických úprav hranic) jen rozdělením prostoru východních Čech na dvě části – de facto na Královéhradecký a Pardubický kraj. Krajských hranic se vesměs drží i většina „nových turistických“ regionů – Severozápadní Čechy (Ústecký kraj), Západočeské lázně (Karlovarský kraj), Českolipsko a Jizerské hory (Liberecký kraj – geograficky zmatený nově vytvořený název na základě území okolo České Lípy a horského celku). Je zážející, proč autoři nepoužili přirozené a marketingově mnohem lépe využitelnější označení Lužické a Jizerské Hory. Další turistické regiony jsou vymezeny a označeny jako Střední Čechy, Vysočina, Plzeňsko (a Český les) a Jižní Čechy (kromě Šumavy). Právě vymezení regionu Jižní Čechy dobře dokládá poplatnost administrativnímu členění. Region Dačicka, který svým charakterem i turistickými aktivitami přirozeně navazuje na oblast Vysočiny, je zařazen v souladu s administrativní hranicí k turistickému regionu Jižní Čechy, ač formou svých aktivit například s Tábořskem příliš nesouvisí. Morava je pak celá dělena prakticky striktně podle krajského administrativního členění, snad s výjimkami typu Slovácka, kdy Uherskohradištský okres je přiřazen k Východní Moravě. Nemělo by být k Východní Moravě přiřazeno i Hodonínsko?

V navržené regionalizaci se pravděpodobně díky své jedinečnosti pro cestovní ruch a silnému destinačnímu managementu od krajského administrativního rozdělení výrazněji odlišují vlastně jen 3 regiony – Český ráj, Šumava

a Krkonoše a Podkrkonoší. Je jistě správně, že autoři alespoň v těchto třech případech upustili od regionalizace podle administrativního členění veřejné správy. Chybou je, že se autoři nepokusili vymezit přirozené a nikoliv administrativní regiony i v případě dalších významných oblastí cestovního ruchu. Například spojení Beskyd (resp. Valašska) a Osoblažska je jak z hlediska statistik cestovního ruchu, tak i z hlediska jednotné marketingové strategie jen těžko obhajitelné. Stejně nelogické turistické regiony lze ale vyjmenovat prakticky na celém území Česka.

Vedle toho krajské hranice často necitlivě rozdělují přirozené, nejen turistické, ale i historické, kulturní, etnografické regiony na dvě části (např. Valašsko, Krušnohoří).

Právě segmentace Turistických regionů na menší turistické oblasti měla být nástrojem vymezení opravdu co možná nejhomogennějších celků z hlediska potenciálu a možného rozvoje cestovního ruchu. Zdá se však, že 40 oblastí bylo spíše „šito na míru“ aktivitě vybraných regionálních rozvojových agentur a sdružení. Jedná se sice o zohlednění aktivity „zdola“, na druhou stranu opět nejsou často respektovány přirozené geografické vazby. Ze schématické prezentované mapky nejsou hranice a rozsah Turistických oblastí patrné, přesto je možno na základě pouhých názvů a subjektů-koordinátorů usuzovat na převládající nepřirozenost některých navržených oblastí.

Oblast Střední Čechy - západ zahrnuje oblast Kladenska, Slánska, Berounska, Hořovicka a oblast Brd, neboť takto funguje již historicky geografická provázanost. Přirozeným centrem oblasti ale není Rakovník, nýbrž centrálněji a na hlavní ose položený Beroun. Stejně tak hranici přirozeného celku Brd a Podbrdsko (a tedy i navržené oblasti) není možno vést po administrativní hranici Středočeského, Jihočeského a Plzeňského kraje, která uměle přetíná periferní území o jinak velmi podobných až homogenních charakteristikách. Oblast Střední Čechy - jihovýchod, která pracuje pod gescí aktivního sdružení Posázaví o. p. s., zahrnuje zřejmě i aktivní Sedlčansko, Kutnohorsko. Opět ovšem hranice přirozených celků (např. Posázaví) není možno nahrazovat administrativní hranici mezi kraji Středočeským a Vysočina na úrovni Turistického regionu. Je s podivem, že např. ve středních Čechách jsou vymezeny tři oblasti se třemi koordinátory. Ale jedna z oblastí rekreace a cestovního ruchu Máchův kraj, ležící na hranici tří krajů jako samostatná jednotka vymezena není. Právě síla marketingové značky by mohla podpořit rozvoj cestovního ruchu v celé oblasti a stát se lákadlem pro potenciální turisty. Turistická značka Střední Čechy - Polabí nebo Českolipsko, které obě do Máchova kraje zasahují, pravděpodobně nikdy nebudou turistickým lákadlem. Jižní Morava není dělena na žádné přirozené oblasti, i když se jedná o výrazně heterogenní území s některými již historicky i geograficky etablovanými a marketingově výraznými regiony (vinařské oblasti, příp. Podyjí...). Turistická oblast Jeseníky-západ podle názvu zastupuje pouze západní část Jeseníků. Je tedy na místě otázka, kdo zastupuje Jeseníky-východ, a zda je účelné rozdělit homogenní turistickou oblast na různé části.

Vymezení nižších jednotek – turistických oblastí je zcela chaotické a postrádá jakoukoliv logickou strukturu. Jednotlivé oblasti jsou vymezeny nahodile podle toho, kde byli vybráni zastupující koordinátoři, kteří mohou zajišťovat propagaci nebo další služby v regionu. Jejich vymezení neodráží žádnou strukturu turistických regionů Česka. V některých oblastech dokonce jejich vyme-

zení a pojmenování brání logickému využití tradičních a marketingově dobře využitelných názvů.

Výše popsané skutečnosti byly jen určitým víceméně nahodilým výčtem skutečností, které na zběžný první pohled potvrzují, že Turistické regiony a oblasti byly vymezovány bez výraznějšího využití odborných vědeckých metod, jakými jsou např. regionalizace či geografická analýza oblasti. Není ale znát ani zohlednění ekonomické výkonnosti a případné konkurenceschopnosti jednotlivých navrhovaných celků. V tomto ohledu je nutno zmínit odborně fundovaně zpracované projekty Návrh rajonizace cestovního ruchu v České republice (Vystoupil a kol. 2007) a Atlas cestovního ruchu České republiky (Vystoupil a kol. 2006), kde se nabízelo hledat a nalézt inspiraci. Je s podivem, že MMR ČR nevyužívá odborné materiály, které samo nechalo pro rozvoj cestovního ruchu pořídit, a dále vytváří další nekoncepční dokumenty!

Při vymezování turistických regionů a oblastí je nutné zvažovat dva protichůdné principy. Na jedné straně by mělo být cílem vymezení těchto oblastí objektivní a věcně správné vymezení reálně existujících oblastí, které pak mohou být specificky podle jejich potřeb podporovány. Na druhé straně kraje jsou v rámci státní správy pověřeny řízením cestovního ruchu, je proto přirozené, že by měly koordinovat rozvoj turistických aktivit na svém území a propagovat nejvýznamnější atraktivity na svém území. Pokud je však deklarovaným cílem vymezení Turistických regionů a oblastí zajištění lepšího marketingu cestovního ruchu, není zcela šťastné téměř otrocky kopírovat krajské administrativní hranice a nerespektovat přirozené a marketingově zavedené turistické oblasti. Posun řízení a koordinace cestovního ruchu směrem na destinační organizace v menších oblastech mohou být zárodkem kvalitního destinačního managementu, ale pouze v případě, že jejich aktivity odrážejí geografickou realitu území.

Literatura:

- VÁGNER, J. (2001): Granty České centrály cestovního ruchu – nástroj decentralizace ČR. In: Sborník referátů z 6. mezinárodní konference „Cestovní ruch, regionální rozvoj a školství“, 28. – 30. 3. 2001, JČU Tábor, s. 59–63.
- VÁGNER, J. (2002): Efforts for regional development assistance in Czech tourism – Czech Tourist Authority projects. In: Acta Universitatis Carolinae Geographica, XXXV, č. 2, s. 53–66.
- VYŠTOUPIL, J. a kol. (2006): Atlas cestovního ruchu České republiky. ESF MU Brno, MMR ČR, Praha.
- VYŠTOUPIL, J. a kol. (2007): Návrh rajonizace cestovního ruchu České republiky. ESF MU Brno, MMR ČR, Praha

*Jiří Vágner, Centrum výzkumu geografie volného času,
Univerzita Karlova v Praze, e-mail: vagner@natur.cuni.cz
Radim Perlín, Centrum výzkumu rurální geografie,
Univerzita Karlova v Praze, e-mail: perlin@natur.cuni.cz*